Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

QONUN USTUVORLIGI: DEMOKRATIK DAVLATNING ASOSIY TAMOYILI SIFATIDA

https://doi.org/10.5281/zenodo.24374733

Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zMPU Tarix fakulteti “Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi” yo‘nalishi talabasi
Ilmiy rahbar: **Eshpo‘latov Olimjon To‘lqin o‘g‘li**
Tillayeva Ominaxon Umid qizi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada qonun ustuvorligi tushunchasining mazmun-mohiyati, uning demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini barpo etishdagi o‘rni hamda ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Qonun ustuvorligining konstitutsiyaviy asoslari, davlat hokimiyati organlari faoliyatida qonuniylikni ta’minlash, inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, sud hokimiyatining mustaqilligi, qonun oldida tenglik va huquqiy madaniyatni yuksaltirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida qonun ustuvorligini mustahkamlashning huquqiy asoslari va ushbu tamoyilni amaliyotga tatbiq etishning ustuvor yo‘nalishlari yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *qonun ustuvorligi, demokratik davlat, huquqiy davlat, Konstitutsiya, qonuniylik, inson huquqlari, adolat, sud mustaqilligi, fuqarolik jamiyati, huquqiy madaniyat.*

Аннотация: *В статье рассматриваются сущность и содержание принципа верховенства закона, его роль и значение в построении демократического правового государства и гражданского общества. Анализируются конституционные основы верховенства закона, обеспечение законности в деятельности государственных органов, защита прав и свобод человека, независимость судебной власти, равенство перед законом и повышение правовой культуры населения. Особое внимание уделяется правовым основам укрепления верховенства закона в Республике Узбекистан и приоритетным направлениям практической реализации данного принципа.*

Ключевые слова: *верховенство закона, демократическое государство, правовое государство, Конституция, законность, права человека, справедливость, независимость суда, гражданское общество, правовая культура.*

Abstract: *This article examines the essence and meaning of the rule of law and its role in building a democratic state and civil society. It analyzes the constitutional foundations of the rule of law, legality in the activities of public authorities, the protection of human rights and freedoms, judicial independence, equality before the law, and the*

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

development of legal culture. Particular attention is paid to the legal foundations for strengthening the rule of law in the Republic of Uzbekistan and the priority directions for implementing this principle in practice.

Keywords: *rule of law, democratic state, rule-based governance, Constitution, legality, human rights, justice, judicial independence, civil society, legal culture.*

Demokratik davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonida qonun ustuvorligi eng muhim siyosiy-huquqiy tamoyillardan biri hisoblanadi. Chunki jamiyatda barqarorlik, ijtimoiy adolat, inson huquqlarining kafolatlanishi hamda davlat organlari faoliyatining qonuniyligi, avvalo, qonunlarning amalda ustuvor bo‘lishiga bog‘liq. Qonun ustuvorligi mavjud bo‘lgan davlatda hech bir shaxs, mansabdor yoki davlat organi qonundan yuqori turmaydi, barcha fuqarolar va tashkilotlar qonun talablariga birdek rioya qilishi lozim. Bugungi globallashuv sharoitida demokratik taraqqiyotning asosiy mezonlaridan biri davlat boshqaruvida qonuniylik va adolat tamoyillarining ta’minlanishidir. Davlat hokimiyatining xalq manfaatlariga xizmat qilishi, fuqarolarning huquq va erkinliklari ishonchli himoya qilinishi hamda davlat organlari faoliyatining ochiqligi qonun ustuvorligining amaliy ifodasidir.O‘zbekiston Respublikasida ham huquqiy demokratik davlat barpo etish jarayonida qonun ustuvorligi tamoyiliga alohida ahamiyat berilmoqda. 2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mamlakatimizning huquqiy, demokratik, ijtimoiy va dunyoviy davlat sifatidagi maqomi mustahkamlandi. Konstitutsiyaning 15-moddasida Konstitutsiya va qonunlarning ustunligi so‘zsiz tan olinishi belgilangan. Bu norma mamlakatda barcha huquqiy munosabatlar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq amalga oshirilishi zarurligini anglatadi. Qonun ustuvorligi — davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida Konstitutsiya hamda qonunlarning oliy yuridik kuchga ega bo‘lishi, davlat organlari, mansabdor shaxslar, tashkilotlar va fuqarolarning qonunlarga muvofiq faoliyat yuritishini ifodalovchi konstitutsiyaviy-huquqiy tamoyildir, mazkur tushuncha faqat qonunlarning mavjudligi bilan cheklanmaydi. Qonun ustuvorligi qonunlarning adolatli bo‘lishi, inson huquqlariga mos kelishi, barcha uchun bir xil qo‘llanilishi va ularning ijrosi samarali nazorat qilinishini ham nazarda tutadi. Shuning uchun qonun ustuvorligi huquqiy davlatning asosiy belgilaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti yondashuviga ko‘ra, qonun ustuvorligi barcha shaxslar, davlat institutlari va tashkilotlarning ochiq e’lon qilingan qonunlarga bo‘ysunishi, qonunlarning teng qo‘llanilishi hamda mustaqil sud tomonidan xolis ko‘rib chiqilishini anglatadi, bu tamoyil qonun oldida tenglik, hisobdorlik, hokimiyatlar bo‘linishi, huquqiy aniqlik va o‘zboshimchalikning oldini olish kabi

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

mezonlarni qamrab oladi. Demokratiya xalq hokimiyatchiligi, fuqarolarning davlat va jamiyat hayotida ishtirok etishi, siyosiy huquq va erkinliklarning kafolatlanishi bilan tavsiflanadi. Biroq demokratik boshqaruvning samarali faoliyat yuritishi uchun xalq irodasi qonuniy institutlar va huquqiy mexanizmlar orqali ro‘yobga chiqishi zarur. Qonun ustuvorligi demokratik davlatda hokimiyatning o‘zboshimchalik bilan amalga oshirilishiga yo‘l qo‘ymaydi. Davlat organlari o‘z vakolatlarini qonun asosida amalga oshiradi, fuqarolar esa davlat qarorlari va mansabdor shaxslar faoliyatining qonuniyligini belgilangan tartibda baholash va zarur hollarda shikoyat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Demokratik davlatda qonun ustuvorligining quyidagi vazifalari muhim hisoblanadi:

davlat hokimiyati faoliyatini huquqiy jihatdan tartibga solish;

fuqarolarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarini himoya qilish;

davlat organlari va mansabdor shaxslarning mas’uliyatini oshirish;

korrupsiya va mansab vakolatini suiiste’mol qilish holatlarining oldini olish;

jamiyatda ijtimoiy adolat va huquqiy barqarorlikni ta’minlash;

fuqarolarning davlat institutlariga bo‘lgan ishonchini mustahkamlash.

Qonun ustuvorligi va demokratiya bir-biri bilan uzviy bog‘liqdir. Demokratik saylovlar, fikrlar xilma-xilligi, so‘z va e’tiqod erkinligi, fuqarolarning birlashish huquqi qonuniy kafolatlar mavjud bo‘lgan taqdirdagina samarali amalga oshadi. Qonun ustuvorligining eng muhim maqsadi inson huquq va erkinliklarini amalda ta’minlashdir. Huquqiy davlatda inson davlat manfaatlariga xizmat qiluvchi vosita sifatida emas, balki davlat siyosatining markazida turuvchi oliy qadriyat sifatida qaraladi. Inson huquqlarining kafolatlanishi faqat ularning Konstitutsiya yoki qonunlarda qayd etilishi bilan cheklanmaydi. Ushbu huquqlar buzilgan holatlarda ularni tiklashning samarali mexanizmlari ham mavjud bo‘lishi zarur.Masalan, fuqaroning mehnat huquqi buzilganida, u vakolatli organlarga yoki sudga murojaat qilish imkoniyatiga ega bo‘lishi kerak, shuningdek, mulk huquqi, ta’lim olish, tibbiy xizmatdan foydalanish, fikr bildirish va boshqa konstitutsiyaviy huquqlar qonuniy himoya bilan ta’minlanishi lozim.

Qonun ustuvorligi inson huquqlarini himoya qilishda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Fuqarolarning qonun oldida tengligini ta’minlaydi.

Davlat organlarining noqonuniy qarorlari ustidan shikoyat qilish imkonini beradi.

Shaxsning huquq va erkinliklarini sud orqali himoya qilishga sharoit yaratadi.

Inson sha’ni va qadr-qimmatini kamsituvchi munosabatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Fuqarolarning davlat va jamiyat oldidagi huquqiy kafolatlarini mustahkamlaydi.

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

Shu sababli qonun ustuvorligi va inson huquqlari bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Inson huquqlari qonuniy kafolatlarsiz to‘laqonli amalga oshmaydi, qonun ustuvorligi esa inson huquqlarini hurmat qilish va himoya qilishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. Qonun ustuvorligini amalda ta’minlashda sud hokimiyatining mustaqilligi alohida o‘rin tutadi. Chunki sud fuqarolar, tashkilotlar va davlat organlari o‘rtasida yuzaga keladigan huquqiy nizolarni qonun asosida hal etuvchi muhim institut hisoblanadi. Sudlarning mustaqilligi deganda sudyalarning ishlarni ko‘rib chiqishda faqat Konstitutsiya va qonunga bo‘ysunishi, boshqa davlat organlari, mansabdor shaxslar yoki jamoat tashkilotlarining noqonuniy ta’siridan xoli bo‘lishi tushuniladi. Qonun ustuvorligini ta’minlash faqat davlat organlarining vazifasi emas. Bu jarayonda fuqarolar, nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, ta’lim muassasalari va boshqa fuqarolik jamiyati institutlari ham faol ishtirok etishi zarur. Fuqarolik jamiyati institutlari davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish, aholining huquqiy manfaatlarini ifodalash, qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha takliflar bildirish va ijtimoiy muammolarni ochiq muhokama qilish orqali qonun ustuvorligini mustahkamlashga hissa qo‘shadi.Bunda huquqiy madaniyat muhim ahamiyatga ega. Huquqiy madaniyat — shaxs va jamiyatning huquqiy bilimlari, qonunga hurmati, huquqiy qadriyatlarga munosabati hamda o‘z huquq va majburiyatlarini anglash darajasini ifodalovchi tushunchadir. Huquqiy madaniyat yuqori bo‘lgan jamiyatda fuqarolar o‘z huquqlarini biladi, boshqa shaxslarning huquqlarini hurmat qiladi, qonunbuzarliklarga befarq bo‘lmaydi va muammolarni qonuniy yo‘llar bilan hal etishga intiladi.

Xulosa qilib aytganda, qonun ustuvorligi demokratik va huquqiy davlatning eng muhim konstitutsiyaviy tamoyili bo‘lib, jamiyatda qonuniylik, adolat, barqarorlik va inson huquqlarining kafolatlanishini ta’minlaydi. Ushbu tamoyil davlat hokimiyatining qonun bilan cheklanishi, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi, sud hokimiyatining mustaqilligi va davlat organlari faoliyatining huquqiy asosda tashkil etilishida namoyon bo‘ladi.O‘zbekiston Respublikasida qonun ustuvorligining konstitutsiyaviy asoslari yangi tahrirdagi Konstitutsiyada mustahkamlangan. Xususan, Konstitutsiyaning 15- va

16-moddalari qonunlarning ustunligini, davlat va jamiyat hayotida barcha huquqiy hujjatlarning Konstitutsiyaga muvofiq bo‘lishi zarurligini belgilaydi. Bu esa mamlakatda huquqiy davlat qurishning muhim shartidir.

Latin American Journal of Education
www.lajoe.org

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Normativ-huquqiy hujjatlar to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-682-son, 2021-yil 20-aprel.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Sudlar to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-703-son, 2021-yil 28-iyul.
4. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. — 1966-yil.